

KAVRAK O'SIMLIGINI XORAZM SHAROITIDA AGROTEXNOLOGIK USULDA YETISHTIRISH USULLARI, DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

Matyoqubov Isroiljon Muzaffar o'g'li

Urganch davlat universiteti talabasi

<https://www.doi.org/10.37547/ejar-v03-i02-p4-149>

ARTICLE INFO

Received: 14th February 2023

Accepted: 24th February 2023

Online: 25th February 2023

KEY WORDS

Agrotexnologik usul,
minerallar, kohiston kovraki,
fiziologiyasi, polisaxarid
moddalar, kovrak sistematikasi,
marfologiyasi.

ABSTRACT

Kavrak o'simligini Xorazm sharoitida agrotexnologik usulda yetishtirish usullari, kovrak sistematikasi, marfologiyasi, fiziologiyasi, kelib chiqish turlari geografik tarqalishi va bioekologiyasini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqot natijalari to'g'risida yoritib berilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 20 martdagi "Respublikada kavrak plantatsiyalarini tashkil etish va ularning xom ashyosini qayta ishlash hajmlarini ko'paytirish xamda eksport qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3617 Qarori asosida kavrak plantatsiyalarini tashkil etish va ularning xom ashyosini qayta ishlash uyushmasi tashkil etilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-apreldagi "Respublikada kavrak yetishtirishni rivojlantirish va sanoatlashtirishni rag'batlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi 116-sonli Farmonida belgilangan topshiriqlar ijrosini samarali tashkil etish masalalari ko'rib chiqildi. Mutasaddi vazirlik va idoralar mas'ullari kavrak o'simligini yetishtirish, qishloq, o'rmon va yaylov xo'jaliklarida yer ajratish tartibi, madaniy holda yetishtirish uchun mos tuproq-iqlim sharoitlari, davlat tomonidan beriladigan imtiyozlar hamda klaster va kooperatsiya tizimini keng joriy etish bo'yicha ishlar bormoqda.

Ma'lumki dunyo miqyosida farmatsevtika korxonalarida ishlab chiqarilayotgan dori vositalarining taxminan 60% dorivor o'simliklar xomashyosidan tayyorlanmoqda. Ko'pchilik mamlakatlarda, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasida ham farmatsevtika sanoatini jadallik bilan rivojlanishi bunday korxonalarining dorivor o'simliklar xomashyosiga bo'lgan talabni keskin ortishiga sabab bo'lmoqda.

Kovrak - (Ferula) turkumi selderdoshlar (soyabonguldoshlar)- Apiaceae (Umbelliferae) oilasiga mansub bo'lib, ko'p yillik o't o'simligi. Kovrakning yer yuzida 160 dan ziyod turlari, O'rta Osiyo respublikalarida 104, mamlakatimizda esa 50 turi uchraydi. Smola - yelim olishda sassiq kovrak, Kuhiston kovragi kabi turilari ishlatiladi. Kovrak respublikamizning Toshkent, Surxondaryo, Qashqadaryo, Jizzax, Navoiy, Buxoro viloyatlari hamda Qoraqalpog'iston respublikasining qumli cho'llar, adirlar, tog'lar va tog'oldi yalangliklarda, soz tuproqli yerlarda o'sadi.

Hozirga kelib Kavrak o'simligini Xorazm sharoitida agrotexnologik usulda yetishtirish usullari, kovrak sistemikasi, morfologiyasi, fiziologiyasi, kelib chiqish turlari geografik tarqalishi va bioekologiyasini o'rganishga oid ilmiy ishlar bormoqda bunda o'simlik Xorazm sharoitida ekilgan bo'lib taqdiqot olib borilmoqda, agrotexnik ishlar, turli muhida amalga oshirilmoqda.

Kovrak (Ferula) soyabonguldoshlar oilasiga mansub ko'p yillik o'tlar turkumi hisoblanadi. Kovrakning yer yuzida 160 dan ortiq turlari, O'rta Osiyo respublikasida 104, mamlakatimizda esa 50 turi uchraydi. Sassiqlik kovrakning bo'yi yo'g'on ichi kovrak yuqori qismi shoxlangan. Poyalari maydaroq ketma-ket joylashgan erta bahorda gullaydi, mevasi 2 bo'lakli o'sadi. Ildizidan olinadigan yilim smoladan astma va bazi nerv kasalliklarda ishlatiladigan dori tayyorlanadi. Malumki, dunyo miqyosida farmasevtika korxonalarida ishlab chiqarilayotgan dori vositalarining taxminan 50% dorivor o'simliklar xomashyosidan bo'lgan talabni keskin oshishiga sabab Sassiqlik kovrak "anjudan" nomli o'simlikning shirasi bo'lib misrda uni abu kabir deb atashadi. Eng sifatli kovrak yilim smolasi bu qizil, kuchli xidi (sarimsoq piyoz kabi) bor kovrakdir. Bazilar ana shu xidi sababli xush ko'rishmaydi. Boshqa kovrak turlarini bundan ham kuchli noxush xidi bo'ladi. Kovrak o'ziga tortish xisiga ega bo'lib go'sht xajmini kichraytiradi va uni titkilab tashlaydi. Boshqa daraxt shiralariga nisbatan uning tabiati eng issiq va eng siyrak shuning uchun u kuchli so'rish tasiriga egadir.

Kavrak dorivor o'simlik bo'lib, xalq tabobatida bo'g'in, bronxial astma, sariqlik kasalligi, ko'k yo'tal, sil, diabet, qon ketishiga qarshi, tutqanoq, inson organizmidagi gelmintlarni yo'q qilish hamda nafas qisishiga qarshi vosita sifatida foydalaniladi. Yurtimizda har yili 8 tonna kavrak xomashyosi tayyorlanmoqda. O'simlikni madaniy holda yetishtirish mahsulot hajmini keskin ko'paytirish imkonini beradi.

Kovrakning foydasi judayam ko'p. Qadimda odamlar eng kop uning bazi foydali tomonlari xaqida yaxshi bilishgan, qolgan foydasi xaqida esa diyarli xech qanday ma'lumot yo'q. Sassiqlik kovrak shilimshiq chiqadigan balg'am tashlatadigan ta'sirga ega ko'krak qafasini tozalab ovozi tiniqlashtiradigan agar uni suvda etitib ichsa xirillagan ovoz ochiladi bundan tashqari u surunkali yo'tal va xronik ovoz xirillashishga qarshi yordam beradi. Zaharga qarshi dori kovrak davo xisoblanadi. Kovrakni zahar tasiridan qarshi ximoya sifatida ichish mumkin. Shuningdek zaxarlangan o'q uchi yetkazgan ochiq jaroxatlarga xam uni surib zaxar tasirini yo'q qilish mumkin, chayon chaqqanda esa uni iliq o'simlik moyiga qoshib aralashtirib chaqqan joyga surtish kerak. Kovrak ko'rish qobilyatini yaxshilaydi, katarakta ko'z kasalliklari va shishlarini davolaydi. Agar tez-tez yoshlansa ko'zyoshlarni oldini oladi, davolaydi, Agar uni yimirilgan tishga qo'ysa u o'g'riqni oldini oladi. U quloq og'riqlarini, quloqning yiringlashshi, karlik, quloqning shang'illashini davolaydi- bu uchun uni moyda qaynatib quloqqa tomizish shart. Kovrak artitit va bo'g'im og'rig'ini davolashda yordam beradi. U asab kasalliklarini davolashda samarali vosita xisoblanadi.

Sassiqlik kovrak qonni tozalaydi va bezgakni yo'q qiladi ichga qabul qilganda kovrak boldirlarni chiqaradi qorin bo'shlig'ida turib qolgan qonni tozalaydi. Kovrakni juda ko'p ajoyibotlari bor, sanchiqlarni yoq qiladi surunkali deariyada aziyat chekayotgan bemorlar uni 2 gr miqdorda tanovvul qilib dardlaridan qutilishlari mumkin ichaklardagi yaralarni davolashda yordam beradi ichdagi qurtlarni chiqaradi.

Bundan tashqari, u jigar va oshqozon uchun ham foydalidir . U ichki shishlarni jumladan zararli suyuqliklarni so'rishda yordam beradi. Istiqso sariq kasali bor bemorlarda taloq shamollashini davolaydi .va organizimda ushlanib qolgan zararli bug'larni (bod va suyuqlik zarrachalarini chiqartiradi. Bavosilni yo'q qilishda ham yordam beradi , yani uni kichraytirib quritadi. Xeltit siydik haydovchi vositahisoblanadi. Agar uni qalampirga aralashtirib yesa u to'xtab qolgan siydikni chiqaradi. Hindistonliklar jinsiy quvvatni oshirish uchun undan turli usullarda foydalanadilar.

Turli xil xafli va qattiq bo'lib qolgan o'smalarni yo'q qilishda ko'maklashadi. Xozirgi kunda tibbiyot saraton va boshqa kasalliklarni davolashda kovrakdan foydalanib kelmoqda va bu yaxshi natijalarni berib kelmoqda. Kosmitalogiya soxasida undan temiratki sepkil so'gal va chandiqlarni yo'q qilishda keng ko'lamda foydalaniladi. Alopesiya (soch to'kilishi)da esa u istimol sirkasiga aralashtirilib qo'llaniladi.

Kovrak yelim -smolasi xalq tabobatida o'pka sili, o'lat, zaxm, ko'k yo'tal, tish og'rig'i, asab va boshqa kasalliklarni davolash uchun hamda quvvat beruvchi, balg'am ko'chiruvchi, tinchlantiruvchi vosita sifatida ishlatiladigan va ko'pgina davlatlar farmakologiyasiga kiritilgan. Sharq mamlakatlarida Eron, Pokiston, avg'oniston va Hindiston kovrak shirasi va ildizi oziq ovqat sanoatida ziravorlar sifatida kosmetika sanoatida keng ko'lamda ishlatiladi.

Ibn Sino bobomiz bu o'simlikka shundat ta'rif bergan. Kovrak urug'ining qaynatmasi 3 maxal 50 gr ichilsa suti ko'payadi gepatit kasalligi tuzatiladi deb olingam shirasiga anjir qo'shib yeyilsa gepatet kasalligi tuzatiladi deb aytishgan.

O'zbekistonda 1kg kovrak urug'i 200\$ ga baholanadi. Bu o'simlik ekilgandan keyin 8oydan 5 yilgacha ildizi qalinlashadi .va keyin undan bemalol foydalana olamiz o'simlik shirasidan yelim shirasidan farmasevtikadan keng foydalanib kelinmoqda

Hindiston davlatiga eksport qilinganda ular dori darmon va ziravorlar tayyorlashda keng foydalanilmoqda 1 gektar maydon uchun 300\$ va 450\$ dollorga urug' sotib olib 1 gektar maydonga ekilganida 150.000\$ daromad ko'riladi.

Kovrak yetishtiruvchilar va eksport qiluvchilar uyushmasi O'zbekistonda quyidagilar:

1. 'Nargiz-Sarvar' xususiy korxonasi
2. Shifobaxsh dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash markazi .
3. Qarshi eksport emport beznes MCHJ .
4. Kovrak yetishtiruvchi va eksport qiluvchi xo'jalik yurituvchi subyektlar.

Xulosa

Xulosa qilib shuni ayta olamizki, aholi o'rtasida kavrak o'simligining keng iste'molini yo'lga qo'yish, yetishtirish va eksport qilish. Kovrak o'simligini yetishtirish, ko'proq maxsulot olish, qolaversa, sotuv bozorlarini kengaytirish maqsadida marketing tadqiqotlarini olib va kooperatsiyalarni tashkil qilish kabi masalalarda tadbirkorlar bilan hamkorlik asosida yo'lga qo'yish kerak deb fikr bildira oldik.

References:

1. OrifXonova M Toshkent, Fan nashriyoti. 2019 - yil 345- bet
2. Guinness book of records progress ,1991 Indiana University. 2009
3. www.google.com internet sayti
4. <https://www.agro.uz/11-0131/>